

RÉGIÓ ÉS IRODALOM: A PANNON GONDOLAT

Varga István

Ha már régiókról beszélünk – márpedig itt arról beszélünk – érdekes megnéznünk, miképpen jelenik meg ez a motívum az irodalomban. Annál is inkább, mert furcsa szövettű anyagokból összegyúrt kánonok jönnek, és mennek, de például a táj marad. Igaz: változik, módosul, így-úgy átalakul, de marad. Olyan állandósága ez az irodalmi mű megszületéséhez vezető útnak, amely most alkotás-lélektani szempontból fontos nekünk.

Akik járatosabbak a Dunántúlon született, netán életművüket itt megalkotó költők, írók recepciójában, azok számára nem meglepő, hogy minduntalan találkozunk a pannon gondolattal. Olyan paradigmája ez a lokális irodalmunknak, amelyik messze túlmutat a keletkezés helyén, ugyanakkor érdemes nagyon óvatosan bánni vele.

Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy az egyszerűsítésekre, skatulyázásokra mindig hajlamos irodalomkritika nagyon könnyen ragasztja rá egy-egy alkotóra a pannon táj szerelme szókapsolatot, aztán szegény író vagy képes megfelelni ennek vagy nem.

Másként természetesen ez a fajta meghatározás olyan leegyszerűsítése egy problémának, amit leginkább akkor tapasztalhatunk, amikor külföldiek gulyás-fokos-délibáb distinkciókkal próbálnak meg választ keresni arra az amúgy bonyolult kérdésre, mi jellemzi a magyarokat.

Ha a Dunántúlon alkotó írók munkásságát nézzük, nagyon szembetűnő, hogy kik tartozhatnak ebbe a kategóriába. Magunk több ok miatt Takáts Gyulát említjük elsőrenden, aki nemcsak háromnegyed évszázadon át írt életművével, hanem életmódjával is az úgynevezett pannon gondolat egyik fő letéteményese. Takáts Gyula soha nem tiltakozott ellene, ha pannon költőként aposztrofálták, jöllehet főleg életének utolsó évtizedeiben túllépett ezeken a kategóriákon, és a Drangalag-versek mikrovilágának megteremtésével lehetőséget adott az életmű értékelőinek, hogy számba vegyék ezen sajátos világ pannon elemeit.

Pályája elején azonban ő is fontosnak érezte, hogy hitet tegyen a szülőföld mellett. (Egyébiránt észrevették, hogy a magyar irodalom már-már elvárja a költőktől, íróktól, hogy szeressék a helyet, ahol születtek?) Takáts Gyula egyik korai alkotásában, a Szülőföldem című versében például nagyon szemléletesen foglalja össze, mit is értsünk mi a pannon gondolaton.

Szülőföldem

*Ez itt még Somogy, hol születtem én,
de odébb ki megy, már Tolnába jár,
hol, mint két lány setten egymás elől,
bújósdit játszva, Sió és a Sár.*

*De itt nálunk, ahány a zsenge völgy,
annyi sok fürge kis patak szalad.
S a nyír és rekettyés sások között
ravaszul fognak szárcsát és halat.*

*A dombok sárga földje szépivű,
erdőfogta hullámozó sok halom,
vagy eke-bodrozta fodros tenger,
mely fáradt szemnek zsongó nyugalom.*

*De kék estén dombok, erdők árnyán,
nemrég a fák közt nagy zsvány lapult:
vásáros kasznár és füttyös tyúkász
vére és bankója eléje hullt.*

*Ma kopott címer árnyán csendesen
fát hordanak vagy némán szántanak,
s a legények vasárnap délután
a szilvafák közt lánnyal játszanak.*

*És ott, hová a szem aligha lát,
a tónál állnak néma, kék hegyek,
az égnek arcát tartják mellükön,
s hajukban dísznek felhőt rejtene.*

*E parton, véled szemben zöld Zala,
itt hevertem át annyi sok nyarat,
indián bőrrel, mezítlen lánnyal
sütkérezvén a tűző nap alatt.*

*A víz fölött halászsírály kering.
A berken meg gomolygó vak homok,
s e nyárnapok ma úgy állnak körül,
mint Szent Jakabnál omló kőromok,*

*honnan láthatod a szökő Kapost,
mint nyalja inalva rétek ízét,
megforgatván pár malom kerekén
réműlti halacskák süket seregét.*

*S kis nyegle városomtól délre
az ezeréves vén Zselic remeg.
Makkoló kondák, kanászkirályok
szállták e földet ősidőkben meg.*

*A vadon alja, mint barlang, setét.
A kan ősz oltárnak dönti nyakát.
Szökellő szarvas agancsa tartja
nagy villájában a holdat magát.*

*S e lomb alól kocsid homokra fut,
hol dohányvetések táblája áll,
de zöldje közül szép magyar fajtám
füstölő bánata már egyre száll.*

*És utad végig a Dráva állja,
tölgyes medre, mint ezüst csík hasít,
falutornyok, mint nagy-nyakú gémelek
kődben ülnek innen-onnan hasig.*

*A vén csárda némán áll a révnél.
A pandúrleső nyárfa bólogat.
Agg csapláros fenn a hold az égen,
angyalbutykosból jó bort szopogat.*

*Szeme villog a horvát hegyeken.
Folyónk jegén néha farkas fut át,
s a fegyveres, fázó örök fölött
új vetésre szállnak a vadlibák.*

*Széptájú Somogy! Szívemre nőttél!
S ha lódulok, a lelked visszaránt
Tölgyeid lombja, mint méhes dönög:
sok emléked hívó kakukk-madár.*

A pannon gondolat természetesen nem előzmény nélkül való a magyar irodalomban. Azt is mondhatjuk, régebbi, mint akár a magyar nyelvű irodalom, hiszen elég *Janus Pannonius*-ra utalnunk, akinek karakteres költői öntudatát megnyugtatta, hogy már Pannónia is ontja a szép dalokat.

Nem elemezhetjük itt *Csokonai* és *Berzsenyi* munkásságának pannon jellegzetességeit, kivált *Berzsenyi* esetében érhető tetten az a tájhoz kapcsolható harmónia és szépség kerekése, megtalálása, leírása, amely a mai napig hatással van az irodalomra.

Mert észre kell vennünk, hogy amikor *Takáts Gyula* 1959-ben megvásárolja a becehegyi területet, ott a poétikájában emlegetett kert valóságos lett. A költő gazdává vált, a tájnak nemcsak alakítója, de szerves része lett. *Hamvas Béla* méhesnek nevezi azt a világot, ahova az alkotó, a meditálásra legmegfelelőbb helyet megtalálja.

Bece az elmúlt fél évszázadban a magyar irodalom kanonizált helye lett, *Bacchus-szentélye*, *Takáts Gyula* és vele együtt a magyar irodalom *tusculánuma*.

Nagyon jól körülhatárolható azon alkotók névsora, akik e gondolatkörhöz kapcsolódtak az évek során. *Fodor András*, aki tanítványa volt *Takáts Gyulának*, aztán a *Pécsett* letelepedő, de szívében somogyinak is megmaradó *Bertók László* és *Tüskés Tibor* jut először eszünkbe. De a huszadik század egyik mostanában ritkábban emlegetett alkotója, *Gyergyai Albert* is élete utolsó szakaszában fontosnak tartotta, hogy a gyermekkor kedves tájait megörökítse. S ha már itt tartunk, említsük meg, hogy városunk mindmáig leghíresebb alkotója, *Rippl-Rónai József* művészete is mennyire fontos merítési lehetőséget biztosít az irodalom számára is. *Ripplnél* és *Gyergyainál* is megfigyelhető, hogy a párizsi élet és hírnév után is megmaradtak somogyinak. Művészetükre természetesen hatással voltak a korabeli világtendenciák, de ezt voltak képesek a helyi színekkel ötvözni.

Rögtön mutatom mire gondolok. *Gyergyai Albertre* bízta *Babits* a francia irodalom felügyeletét a *Nyugatban*. *Flaubert* és *Proust* fordítójára természetesen nagy hatással voltak a korabeli francia irodalom hatalmasai. Éppen ezért érdekes számunkra, hogy a tőlük eredeztethető könnyedség, nagyvonalúság, a pasztellszínek árnyalatai a nyelvben mennyire egyedivé, kivételessé teszik a szülőföldtől való elszakadást leíró öreg *Gyergyait*. A részlet *Az anyám meg a falum* című 1972-ben megjelent önéletírásából való.

„Hajnalban, hajnalban indultam útnak, hajnalban hagytam el a falumat. Sötétben, csendben, az út sem porzott, és az égen letűnt már a hold, s utolsót hűntak a csillagok, a földön még aludtak a házak, meg se rezzentek a nyárfák, s hullt a harmat a réteken. Csak a kisnyúl ugrott a fénynek, kocsink lámpafényének az országúton. Gyenge fianyúl, aztán elinalt, hogy meghemperegjen a friss fűben. Hajnalban hagytam el a falum, el se búcsúztam senkitől.

Mint tékozló fiú a házat, mint nyugtalan madár a fészket, ne féljete, visszatérek. Most készülődik fel a gazda, megitatja a jószágot, megmosakszik a kút vizében.

Most fordul meg ágyában a postáskisasszony, s a fiatal gazdára gondol, aki míg okmánybélyeget kért tőle, rávillantva barna szemét, rásugározta fiatal hevét, s fehérfogú mosolyát, s úgy ment el utána csendben, zsákmánya tornyosuló tudatával. Most ébrednek a kisgyerekek, s már kelnek is, hogy anyjuknak segítsenek, mezítlábas, borzas kis népesség, a sikoltó malacok és gágogó libák közt. Hajnalban kihűlnek a fészkek, ember és állat dolgozni kezd. Míg engem, tétlent, visz a kocsi a vonathoz, és a város felé. Végig a nyílt mezőkön és a kalászos dombokon, valahol a távoli Dráva meg a messzi Duna között, mert ott van az én falum, ott pihen most hajnali csöndben a rétek, a szántók, a szőlőskertek meg az erdők között, hogy aztán felserkenjen, mint a méhkas, amikor az első napsugár éri. Dunántúl, gyönyörű Dunántúl, szűkebb hazám, tágabb szülőföldem, hadd nézzem változatos tájaidat. Mint egy kedves arc fényét és árnyát, ismert és szeretett vonásait. A szelíd Tolna halmait, ahol a költő énekelt oly fájón, hogy még ma is zeng tőle Szekszárd minden szőlősdombja. A zalai hegyek kék sorát, kicsi tengerünk távlatában, ott is egy régi költő dalolt, s Badacsonytól Füredig az ő zenéje élteti e tájat. S téged, Somogy... Nincs szülőm, se szülöttem, csak te, s úgy térek meg mindig hozzád, mint a gyermek az anyjához, mint a madár a fészkére, mint a tékozló fiú, ha egyszer elpazalta örökségét.

Hajnal van, hajnal, már látom, hogy pirkad, s mögöttem otthon is virrad. Falum is ébred, ha nappalodik, s új napra kel újult erővel."

Hát, ennyit a pannon gondolatról.